

УДК 347.191

Володимир Кочин,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу проблем приватного права

НДІ приватного права і підприємництва

імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

АНАЛІЗ ПРАВОЧИНОЗДАТНОСТІ У СИСТЕМІ ЕЛЕМЕНТІВ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ

Стаття аналізує проблеми правочиноздатності юридичної особи в системі її правосуб'єктності. Акцентується увага на межах правочиноздатності та умов їх формування.

Ключові слова: юридична особа, цивільна правосуб'єктність, правочиноздатність.

Суб'єкт правових відносин виступає як носій юридичних прав і обов'язків, які він реалізує завдяки наявності у нього правосуб'єктності. Категорія «цивільна правосуб'єктність» не використовується у цивільному законодавстві, а визначається лише цивільна правоздатність (статті 25, 91 ЦК України) та цивільна дієздатність (статті 30, 92 ЦК України) осіб. Крім того, слід звернути увагу на те, що фізичні та юридичні особи мають загальну (універсальну) правоздатність, тобто здатність мати всі цивільні права та обов'язки, окрім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Попри це, у науковій літературі продовжують точитися дискусії стосовно необхідності запровадження загальної та відмови від спеціальної правоздатності юридичної особи. Однак, на наш погляд, більш вагомим науково-практичним проблемою є обґрунтування моделі цивільної дієздатності юридичної особи, оскільки саме ця властивість надає суб'єкту право безпосередньо брати участь у цивільних відносинах — своїми діями набувати цивільних прав та обов'язків. Тому маємо на меті розглянути правочиноздатність юридичної особи як елемент її цивільної правосуб'єктності.

Проблематика участі юридичних осіб у цивільних правовідносинах залишається однією із ключових у цивілістичних дослідженнях. Зокрема необхідно

відмітити окремі роботи, присвячені правочиноздатності (В. Д. Фролов, 2004 р.) [1] та договороздатності (О. І. Зозуляк, 2010 р.) [2] юридичних осіб.

Не наводячи глибокого аналізу наукових поглядів на теорії юридичних осіб, їх реалізацію в Україні [3] та категорію дієздатності, вважаємо, що найбільш виваженою та сприйнятливою для практики є модель, що була висвітлена Я. Р. Веберсом. Так, науковець поділяв дієздатність особи на наступні складові: 1) правочиноздатність — можливість здійснення правомірних дій; 2) деліктоздатність — здатність нести відповідальність [4].

Таке розуміння дієздатності має відповідне законодавче застосування щодо фізичних осіб, адже її обсяг характеризується саме можливістю вчиняти правочини (наприклад, самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами — п. 1 ч. 1 ст. 32 ЦК України) та можливістю нести відповідальність (наприклад ст. 33 ЦК України). Натомість, юридичні особи з моменту їх створення мають універсальну правоздатність та дієздатність одночасно, тому поділ їх цивільної правоздатності носить виключно теоретичний характер. Так, зокрема, існує позиція щодо таких видів правоздатності як: загальна, спеціальна та виключна [5].

Ю. С. Гамбаров зауважував, що відношення між право- та дієздатністю є від-

ношенням між власне правом та його здійсненням (активним станом), а отже, ці властивості учасника відносин мають відповідати один одному, адже за недостатності обсягу дієздатності однієї особи її необхідно компенсувати дієздатністю іншої особи [6]. Тому обсяг дієздатності учасника цивільних відносин має бути універсальним, а виділення окремих видів право- чи дієздатності має будуватися на принципі повної участі у цивільних відносинах.

Дієздатність особи має відповідне співвідношення з юридичними фактами, оскільки з ними пов'язується динаміка цивільних відносин — їх виникнення, зміна чи припинення. О. О. Красавчиков дійшов висновку, що правосуб'єктність у русі цивільних правовідносин є загальною передумовою [7], тому юридичний факт є наступною фазою реалізації правосуб'єктності — підставою участі у правових відносинах. Такі підстави пов'язуються з правомірними або неправомірними діями особи. Правомірні дії особи, тобто такі, що відповідають приписам законодавства, у цивільному законодавстві визначаються як правочин (ст. 202 ЦК України). Вважаємо, що саме з введенням у цивільне законодавство цієї категорії забезпечується практична реалізація наукової розробки поняття «правочиноздатність».

В. Д. Фролов визначає правочиноздатність юридичної особи як її здатність бути стороною правочину, у тому числі, здатність здійснювати правочини [8]. На нашу думку, назване визначення потребує певного розширення, оскільки термін «правочин» охоплює усі правомірні дії особи (на відміну від терміна «угода», використаного у ЦК УРСР) [9]. Тому під цивільною правочиноздатністю слід розуміти будь-які правомірні дії особи, спрямовані на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків.

ЦК України, на відміну від ЦК УРСР, містить статтю «Цивільна дієздатність юридичної особи», якою визначається, що юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону (ч. 1 ст. 92). Аналогічна норма у ЦК УРСР носила назву «Органи юридичної особи» (ст. 29),

що, на наш погляд, досі призводить до акцентування уваги на загальній чи спеціальній правоздатності юридичної особи. На нашу думку, визначення цивільної правоздатності юридичної особи як універсальної є необхідним, оскільки вона є внутрішньою якісною характеристикою учасника правових відносин. Обмеження правоздатності особи може бути наслідком лише публічного впливу на цивільні відносини. Так, можуть створюватися спеціальні обмеження щодо реалізації прав і свобод іноземних фізичних осіб, що має назву реторсія [10], або ж «спеціальна» правоздатність іноземних юридичних осіб, що мають особливий режим діяльності [11].

Правочиноздатність юридичної особи не є безмежною в силу внутрішніх та зовнішніх чинників. Так, ст. 203 ЦК визначає загальні вимоги, додержання яких є необхідним для чинності правочину: дотримання засад публічного порядку, обсягу цивільної дієздатності, відповідності волевиявлення волі, належності форми, реальності наслідків. Зважаючи на універсальність правоздатності юридичної особи положення про необхідний обсяг цивільної дієздатності, за загальним правилом, за наявності державної реєстрації не повинно піддаватися сумніву. Це не означає, що юридична особа може вчиняти будь-який правочин, адже існують внутрішні та зовнішні межі правочиноздатності юридичних осіб.

До внутрішньої необхідно віднести мету (інтерес) юридичної особи, яка формується в її установчих документах. На наш погляд, мету юридичної особи не варто поєднувати з обсягом її правоздатності, оскільки вона є тим абстрактним інтересом, який ставлять перед собою її засновники (учасники). Тим самим мета юридичної особи відповідає категорії «воля фізичної особи», тобто мотивації засновників брати участь у цивільних відносинах.

Процес формування волі та волевиявлення у фізичної особи має біологічну природу. Юридична особа як соціальна організація («організм») має особливий механізм волеформування, який можна поділити на такі види, залежно від порядку прийняття рішень: 1) стратегія

простої більшості; 2) стратегія сумування рангів [12]. У будь-якому випадку, вирішальним є порядок діяльності органів управління, які, як слушно звертає увагу В. І. Борисова, є правовою конструкцією, яка дозволяє не лише висловити волю, а й представляти та обстоювати інтереси юридичної особи [13].

Воля юридичної особи на вчинення правочину є домінуючим волевиявленням членів органу управління юридичної особи на вчинення правочину, яке сформоване і виражене відповідно до закону та установчих документів і відповідає інтересам юридичної особи [14]. Таким чином, невідповідність договору меті (інтересу) юридичної особи має лежати, перш за все, у площині корпоративного конфлікту як підстава визнання недійсності договору відповідно до положень ч. 3—4 ст. 92 ЦК.

Зовнішніми межами правочиноздатності юридичної особи виступають норми законодавства, які регулюють а) свободу договору як окремого правочину; б) свободу господарської діяльності як сукупності дій, спрямованих на участь у економічному обороті. Таким чином, створюються відповідні межі як у цивільному праві шляхом встановлення договірних рамкового устрою [15], так і в межах господарського права для на підтримання суспільного господарського порядку [16]. Тому ст. 91 ЦК доречно розмежовується загальна (універсальна) правоздатність юридичної особи та господарська компетенція (господарська правоздатність).

Крім того, щодо правочинів юридич-

них осіб виникають додаткові умови їх дійсності, на яких наголошує Ж. С. Юрченко, а саме: законодавча можливість вчинення правочину; наявність повноважень в органу юридичної особи повноважень на вчинення правочину; дотримання умов схвалення правочину як додатковий механізм волевиявлення особи тощо [17].

Отже, цивільна правосуб'єктність юридичної особи є властивістю, яка дозволяє їй брати участь у цивільних відносинах. Вона складається з правоздатності як передумови участі у відносинах та абстрактної можливості, що не може бути обмеженою, та дієздатності як реальної динамічної категорії, яка складається з правочиноздатності та деліктоздатності. Таким чином, вважаємо за доцільне зробити наступні висновки щодо цивільної правочиноздатності юридичної особи:

1) *правочиноздатність юридичної особи є реальною здатністю юридичної особи вчиняти правочини, спрямовані на встановлення, зміну чи припинення цивільних правовідносин;*

2) *межі правочиноздатності юридичної особи визначаються метою (інтересом) юридичної особи (внутрішні межі) та принципами свободи договору і господарської діяльності (зовнішні межі);*

3) *межі правочиноздатності є динамічними категоріями, які не можуть формувати спеціальну правоздатність, що є абстрактною можливістю бути учасником правових відносин, а тому не може бути формально закріпленою.*

ПРИМІТКИ

1. Фролов В. Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивілістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. Д. Фролов. — О., 2004. — 18 с.

2. Зозуляк О. І. Договір як правова форма реалізації цивільної правосуб'єктності юридичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. І. Зозуляк. — К., 2010. — 225 с.

3. Кузнецова Н. Поняття й класифікація юридичних осіб в цивільному праві України: теорія і практика / Н. С. Кузнецова // Сучасні проблеми приватного права : зб. наук. пр., присвяч. 80-й річниці з дня народження Ярослави Миколаївни Шевченко / відп. ред. : Н. С. Кузнецова, Р. О. Стефанчук. — К. : ВГО «Асоціація цивілістів України» ; Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «РУТА», 2012. — С. 161.

4. Веберс Я. Р. Правосуб'єктність громадян в советском гражданском и семейном праве / Я. Р. Веберс. — Рига : Зинатне, 1976. — С. 118—120.

5. Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб'єктності юридичних осіб у договірній формі : монографія / Ольга Ігорівна Зозуляк. — Івано-Франківськ : Нова зоря, 2012. — С. 176.

6. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права / Ю. С. Гамбаров. — СПб. : Тип. М. М. Стасюкевича, 1911. — Т. 1. Часть общая. — С. 458—459.

7. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. — М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1958. — С. 46.
8. Фролов В. Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивілістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / В. Д. Фролов. — О., 2004. — С. 12.
9. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2 т. — 2-ге вид., перероб. і допов. / за ред. : О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — Т. I. — С. 339.
10. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова [та ін.] ; за ред. : В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. — Х. : Право, 2012. — С. 117.
11. Юніна М. П. Уніфікація право- та дієздатності юридичних осіб у міжнародному приватному праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / М. П. Юніна. — Х., 2011. — С. 4.
12. Лавріненко І. А. Проблема волеформування юридичної особи / І. А. Лавріненко // Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства : матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 90-річчю з дня народження д-ра юрид. наук, проф. В. П. Маслова (16 березня 2012 р.) / редкол. : В. І. Борисова (відп. ред.) [та ін.] ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого». — Х. : Право, 2012. — С. 377—378.
13. Борисова В. Питання управління юридичними особами і їх вирішення за чинним законодавством України / В. Борисова // Право України. — 2009. — № 5. — С. 113.
14. Длугош О. І. Недійсність правочинів з дефектами волі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О. І. Длугош. — К., 2013. — С. 3
15. Договір як універсальна правова конструкція : монографія / А. П. Гетьман, В. І. Борисова, О. П. Євсєєв [та ін.] ; за ред. : А. П. Гетьмана, В. І. Борисової. — Х. : Право, 2012. — С. 18.
16. Там само. — С. 256.
17. Юрченко Ж. С. Условия действительности сделок юридических лиц / Ж. С. Юрченко // Аспирантский вестник Поволжья. — 2008. — № 1—2. — С. 135.

Кочин Владимир. Анализ сделкоспособности в системе элементов гражданской правосубъектности юридического лица.

Статья анализирует проблемы сделкоспособности юридического лица в системе его правосубъектности. Акцентируется внимание на границах сделкоспособности и условий ее формирования.

Ключевые слова: юридическое лицо, гражданская правосубъектность, сделкоспособность.

Kochyn Volodymyr. Analysis dealcapacity in the system of the elements of civil capacity of legal entity.

The article analyzes the problems dealcapacity of legal entity in the system of its capacity. Attention is focused on the borders dealcapacity and conditions of its formation.

Key words: legal entity, the civil personality, dealcapacity.